

MATURITNÍ OTÁZKY

dějepis

souhrn učiva
testové úlohy
rady k maturitě

Radek Aubrecht
Michal Kaderka

 FRAGMENT

Maturitní otázky – Dějepis

také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz

Doporučujeme další e-knihy v edici:

Maturitní otázky – Český jazyk – e-kniha

Maturitní otázky – Literatura – e-kniha

Maturitní otázky – Matematika – e-kniha

Maturitní otázky – Angličtina – e-kniha

Maturitní otázky – Zeměpis – e-kniha

Radek Aubrecht, Michal Kaderka

Maturitní otázky – Dějepis – e-kniha

Copyright © Fragment, 2011

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

MATURITNÍ OTÁZKY

dějepis

**Radek Aubrecht
Michal Kaderka**

Obsah

ÚVOD	9
1. PRAVĚK ANEB KDE SE VZAL ČLOVĚK	11
1.1. Antropogeneze	11
1.2. Periodizace pravěkých období a jejich charakteristika	11
1.3. Nejvýznamnější kultury a jejich dědictví.....	12
2. STAROVĚK – ZROD PRVNÍCH CIVILIZACÍ	15
2.1. První civilizace – staroorientální despocie	15
2.1.1. Obecná charakteristika staroorientálních despocií	15
2.1.2. Nejvýznamnější staroorientální despocie	15
2.1.3. Kulturní odkaz prvních civilizací.....	17
2.2. Starověké Řecko.....	19
2.2.1. Doba bronzová: minojská a mykénská civilizace	19
2.2.2. Doba železná: temné a archaické období.....	19
2.2.3. Sjednocení Helénů: klasické a helénistické období – 5.–4. století př. n. l.	21
2.3. Starověký Řím	24
2.3.1. Od Etrusků po zrození velmoci	24
2.3.2. Od expanze z Apeninského poloostrova po principát	24
2.3.3. Vrchol a pád římské říše	25
3. STŘEDOVĚK – NEJEN TEMNÝ, ALE TAKÉ NA UDÁLOSTI BOHATÝ	29
3.1. Křesťanství.....	29
3.1.1. Ježíš a Bible	29
3.1.2. Rané křesťanství	29
3.1.3. Vrchol a krize křesťanství.....	31
3.2. Ve jménu Alláha: Evropa pod hrozbou pŮlměsíce.....	34
3.2.1. Vznik a podstata islámu.....	34
3.2.2. Arabská expanze	34
3.2.3. Expanze seldžuckých a osmanských Turků	35

3.3. Dějiny nejvýznamnějších středověkých států	38
3.3.1. Byzantská říše	38
3.3.2. Franská říše: obnova římského impéria a zrod feudalismu	38
3.3.3. Německo: Svatá říše římská.....	39
3.3.4. Vikingové	40
3.3.5. Anglie a Francie: příčiny, průběh a důsledky stoleté války.....	40
3.3.6. Slované: vznik střední a východní Evropy.....	42
3.4. Počátky českých dějin	45
3.4.1. Sámův kmenový svaz.....	45
3.4.2. Velká Morava a cyrilometodějská misie	45
3.4.3. Český stát za prvních Přemyslovců do r. 1197.....	46
3.5. Hospodářské, sociální a kulturní proměny ve vrcholném a pozdním středověku.....	49
3.5.1. Křížové výpravy jako střet kultur a náboženství.....	49
3.5.2. Hospodářský vývoj ve vrcholném středověku	50
3.5.3. Vzdělanost a struktura společnosti	51
3.5.4. Kultura.....	51
3.5.5. Příčiny a důsledky pozdně středověké krize.....	52
3.6. Rozkvět a úpadek českého státu	54
3.6.1. Vzestup českého království za posledních Přemyslovců.....	54
3.6.2. České země jako evropská velmoc – Lucemburkové na českém trůně.....	55
3.6.3. Krize českého státu za Václava IV. a její důsledky.....	55
3.6.4. Války ve znamení kalicha: jejich průběh a důsledky.....	56
3.6.5. Království obojího lidu za vlády Jiřího z Poděbrad.....	56
3.6.6. Stavovská monarchie za Jagellonců	57
4. NOVOVĚK ANEB ZROZENÍ NOVÉ ÉRY	61
4.1. Vznik a důsledky nového myšlení.....	61
4.1.1. Příčiny nástupu renesance a humanismu	61
4.1.2. Projevy a důsledky renesance	61
4.1.3. Dějinný význam zámořských objevů.....	62
4.2. Evropa v nových poměrech.....	65
4.2.1. Vzestup nejsilnější evropské dynastie: Habsburků.....	65
4.2.2. Církevní rozkol a náboženské války v Evropě.....	65

4.2.3. Pokus o rekatolizaci Nizozemí a nizozemská revoluce.....	66
4.2.4. Francouzské hugenotské války (1562–1598).....	67
4.2.5. Velmocenský vzestup Anglie.....	67
4.3. Revoluční a válečné střety evropských mocností.....	70
4.3.1. Třicetiletá válka, její příčiny, průběh a důsledky.....	70
4.3.2. Parlamentarismus vs. absolutismus: anglická revoluce.....	71
4.3.3. Francouzský absolutismus a válka o španělské dědictví.....	72
4.3.4. Ruské snahy o zisk mocenského postavení.....	72
4.4. Evropa a Amerika ve víru změn 18. století.....	75
4.4.1. Umění a životní styl v době baroka a rokoka.....	75
4.4.2. Myšlenkový rozměr osvícenství a rozvoj vědy.....	76
4.4.3. Habsburská monarchie od Leopolda I. k Leopoldovi II.	76
4.4.4. Vznik nejstarší světové demokracie: USA.....	77
4.5. Evropa pod vlivem Francouzské revoluce.....	80
4.5.1. Příčiny a průběh Velké francouzské revoluce.....	80
4.5.2. Války a expanze Napoleona I.....	81
4.5.3. Systém Svaté aliance: nové uspořádání ponapoleonské Evropy.....	82
4.6. Společnost a kultura 19. století.....	84
4.6.1. Průmyslová revoluce: vznik moderní hospodářské politiky a urbanizace.....	84
4.6.2. Sekularizace společnosti, sociální napětí a vznik nových ideologií.....	84
4.6.3. Umělecké styly 19. století: romantismus, realismus, impresionismus, secese.....	85
4.7. Úspěchy a neúspěchy revolučních pokusů v Evropě v 2. pol. 19. století.....	89
4.7.1. Mocenské snahy Napoleona III.....	89
4.7.2. Sjednocení Německa „krví a železem“.....	89
4.7.3. První a druhý pokus o sjednocení Itálie.....	90
4.8. Habsburská monarchie v 19. století.....	93
4.8.1. Národní obrození a metternichovský absolutismus.....	93
4.8.2. Naděje a zklamání v revolučním roce 1848, Bachův neoabsolutismus.....	93
4.8.3. Formování českého národa a jeho politické reprezentace v 2. polovině 19. st.	94
4.8.4. Hospodářská situace.....	94
4.9. Svět mimo Evropu v 19. století.....	97
4.9.1. Cesta USA k pozici světové velmoci.....	97
4.9.2. Japonské otevření se světu a čínská bezvýznamnost.....	98
4.9.3. Příčiny a důsledky moderního kolonialismu.....	98

5. DĚJINY 20. STOLETÍ ANEB CO OVLIVNILO DNEŠNÍ SVĚT	100
5.1. Vznik nové Evropy: první světová válka	100
5.1.1. Cesta k první světové válce	100
5.1.2. Průběh 1. světové války	100
5.1.3. Válečná společnost a výsledky války	101
5.2. České země v době 1. světové války	104
5.2.1. Zahraněční odboj	104
5.2.2. Situace v Čechách a domácí odboj	104
5.2.3. Vyhlášení státu a jeho první dny života	105
5.3. Rusko na cestě od carismu ke komunismu	108
5.3.1. Příčiny a průběh komunistické revoluce a její důsledky	108
5.3.2. Zrod a charakter Stalinovy diktatury	109
5.4. Svět mezi válkami – versailleský systém	112
5.4.1. Poválečné poměry a situace v Německu	112
5.4.2. Důsledky mírových smluv	112
5.4.3. Růst fašismu	113
5.4.4. Pacifistické snahy	114
5.4.5. Vývoj v Číně, Indii a Turecku	114
5.4.6. Poválečná prosperita a hospodářská krize	116
5.5. Meziválečné dějiny Československa	118
5.5.1. Politický systém a mezinárodní postavení ČSR	118
5.5.2. Hospodářská situace	119
5.5.3. Národnostní a náboženské poměry	119
5.5.4. Ohrožení země a mnichovská tragédie	120
5.5.5. Krize státu a tzv. druhá republika	120
5.5.6. Kultura meziválečného Československa	121
5.6. Nástup fašismu a konec versailleského systému	124
5.6.1. Triumf zla ve svobodných volbách: Adolf Hitler vítězí	124
5.6.2. Nová spojení a válečná agrese	126
5.7. Druhá světová válka	130
5.7.1. Evropa pod hákovým křížem	130
5.7.2. Ústup a pád třetí říše	131
5.7.3. Od Pearl Harboru k Nagasaki – válka v Asii	131

5.7.4. Holocaust – největší genocida v dějinách lidstva.....	132
5.7.5. Důsledky 2. světové války	132
5.8. Protektorát Čechy a Morava, Slovenský stát	135
5.8.1. Politická a hospodářská situace.....	135
5.8.2. Domácí odboj.....	136
5.8.3. Zahraniční odboj.....	136
5.8.4. Osvobození země.....	136
5.9. Demokratický blok po 2. světové válce.....	140
5.9.1. Rozdělení Německa a Evropy. Počátek studené války	140
5.9.2. Vznik NATO a západoevropská integrace	141
5.9.3. USA jako globální velmoc	142
5.10. Komunistický blok: sovětizace a demokratizace východní Evropy	146
5.10.1. Vznik východního bloku.....	146
5.10.2. Vývoj poválečného SSSR a východního bloku.....	147
5.10.3. Rozpad východního bloku	148
5.10.4. Skok rudé Číny mezi velmocí	149
5.11. Československo v letech komunistické totality.....	152
5.11.1. Nástup komunistů k moci	152
5.11.2. Charakter komunistické totality	153
5.11.3. Iluze a deziluze: Pražské jaro 1968	153
5.11.4. Od normalizace k rozpadu komunismu	155
5.12. Svět mezi komunistickým a demokratickým blokem	158
5.12.1. Průběh a výsledky dekolonizace.....	158
5.12.2. Ohniska napětí a válečné konflikty 2. pol. 20. stol.	159
5.13. Nejnovější dějiny.....	162
5.13.1. Cesta k demokracii a rozpadu; postkomunistické Československo.....	162
5.13.2. Aktuální světové problémy	162
5.14. Společnost a kultura 20. století	166
5.14.1. Kulturní směry 20. století.....	166
5.14.2. Věda a technika	167
6. REJSTŘÍK.....	169

ÚVOD

„Vím, že nic nevím“

Tak tímto výrokem se kdysi řecký myslitel Sokratés zapsal do dějin. Možná i toto zjištění tě dovedlo ke koupi této publikace z edice nakladatelství Fragment. Přesvědčíme tě nejen o tom, že něco víš, ale i tom, že co nevíš, budeš brzy vědět.

Když autorský tým vytvářel tuto příručku, založil její koncepci na několika skutečnostech:

1. Z vlastní zkušenosti víme, že maturanti takovou publikaci k přípravě na maturitu potřebují.
2. Do žádné publikace se nevejde úplně vše.
3. Každý student něco ví, nikdo však neví vše.
4. Studenti potřebují vodítko, které jim ukáže, co je v látce, kterou se musí naučit, to nejpodstatnější.
5. Studenti vedle samotného textu potřebují i zpětnou vazbu, tj. kontrolní otázky a rozšiřující úkoly.
6. Studenti potřebují poradit s přípravou na maturitu, vypracováváním otázek a taktikou na ústní část maturitní zkoušky.

Z výše uvedených tezí pak vychází struktura publikace, se kterou byste se měli naučit za pomoci této úvodní kapitoly zacházet. Kapitoly byly zvoleny tak, aby pokrývaly celé dějiny, ale také aby zároveň reflektovaly moderní trendy, kladoucí důraz na nejnovější dějiny. Vzhledem k rozsahu publikace a hlavně vzhledem ke koncepčnímu záměru není smyslem těchto Maturitních otázek suplovat učebnice dějepisu a vševědoucí encyklopedie: nabízíme přehled toho nejdůležitějšího, co by měl znát každý maturant.

Jak na to?

Dříve, než začneš s přípravou na zkoušku dospělosti, je třeba udělat několik zásadních kroků.

Pokud jsi si opravdu jist, že chceš maturovat z dějepisu, protože tě baví či ho budeš potřebovat při přijímacích zkouškách, tak bys nejdřív měl začít s rozplánováním látky. Je dobré si udělat časový harmonogram toho, co se který den naučíš. Je vhodné si ponechat časovou rezervu pro zopakování toho nejdůležitějšího. K plánování můžeš využít i přehledného obsahu této publikace – nezapomeň však na fakt, že kapitoly nejsou vždy úplně stejně dlouhé a ne každé období tě baví stejně.

Nyní je vhodné představit strukturu kapitol a vysvětlit, jak s nimi pracovat. Ze všeho nejdříve si přečti úvodní motivaci a zamysli se nad tím, čím je toto období pro lidstvo či pro tebe osobně důležité či zajímavé. Následně se snaž zamyslet nad tím, co víš o studované problematice z jiných oborů či ze života: např. u kapitoly o druhé světové válce si zkus vzpomenout např. na filmy, které jsi viděl, nebo na knihy, které tento konflikt nějakým způsobem odrážejí a ty ses o nich učil v literatuře. Zamysli se i nad tím, co ti o tomto období vyprávěli tvoji dědečkové a babičky, kteří válku zažili. Jistě toho není málo. Každá taková informace se ti při studiu a následně u maturity může hodit. Zkus si to poznamenat na papír či na okraj stránek této publikace.

Pak si pozorně prostuduj výkladovou část textu. Jelikož je graficky přehledná, není bezprostředně nutné si v ní podtrhávat, ale záleží samozřejmě na tobě. Po přečtení si zkus několika větami sám pro sebe text přeríkat, a to tak, abys postihl podstatu problému. Demonstrujme si to na nějaké konkrétní kapitole: např. druhá světová válka. Po základním přečtení bys měl být schopen rozdělit státy na válečné tábory, popsat přibližně průběh války, rozpoznat zlomové momenty a odvodit důsledky. Nezvládl-li jsi to, tak si text přečti znovu a pak opětovně zkus jeho podstatu převyprávět. Jestliže se ti to povedlo, tak můžeš přistoupit k další pravidelné části kapitol: kontrolním otázkám. Zkus otázky označené „četl jsi pozorně“ zodpovědět. Nezapomeň, že může být i více správných odpovědí, ale také žádná. Nepodařilo se ti odpovědět správně? Tak si najdi odpověď v textu. Jestliže jsi odpověděl správně, přístup

k další části kapitoly, tj. rozšiřujícím úlohám. V kapitole o druhé světové válce máš úryvek z dokumentu přijatého při jednání na Jaltě. Přečti si ho a pokus se odpovědět na otázky k němu se vztahující. Dokázal jsi to? Skvělé. Jestli se to nepodařilo, tak nezbyvá než přečíst text znovu a nepochybně se ti to již podaří.

Dále ti poradíme, jak zvládnout co nejlépe ústní část maturitní zkoušky.

Jak zvládnout ústní část maturity aneb jak na to?

Tzv. zkouška dospělosti trvá 15 minut a existuje celá řada rad, jak tyto okamžiky co nejlépe zvládnout. Zde je několik rad a doporučení, která ti usnadní cestu za maturitním vysvědčením.

1. U maturity se učitelé snaží zjistit to, co student ví, a není jejich snahou zjistit, co neví (to se dělá až u přijímacích zkoušek na VŠ): netřeba se tedy bát toho, že tě učitel tzv. „potopí“.
2. Drtivá většina lidí udělá maturitu hned na první pokus, tak proč bys to nezvládl právě ty?
3. Během 15 minut přípravy využij všech materiálů, které budeš mít na „potítku“ k dispozici: hlavně atlasů, kde je celá řada fakt, zejména dat – opiš si je, prohlédni si mapky ap.
4. U ústní zkoušky začínej vždy tím, co znáš nejlépe.
5. To, co moc neznáš, nech až na konec a pokud možno vůbec o tom nezačínej.
6. Na samotném začátku maturity seznam zkušební komisi s otázkou a ve stručnosti naznač, o čem budeš mluvit: komise bude mít pocit, že otázce rozumíš, a zkoušející bude vědět, na co se tě má (popř. nemá) ptát a hlavně: získáš pár drahocenných vteřin.
7. Bojíš-li se případných dotazů, tak si pamatuj, že nejlepší je vůbec k nim zkoušející nepustit: mluv a mluv: čím déle mluvíš, tím méně času zbyde na dotazy.
8. Padne-li nějaký dotaz, odpověz ho a vrať se zpátky tam, kde jsi skončil. Nevíš-li snad náhodou správnou odpověď, zamluv to, odveď řeč někam jinam: vždyť dějiny jsou tak široké a vše souvisí se vším.
9. Platí také zásada, že není kam spěchat: mluv tedy pomalu.
10. Nezabíhej do detailů a míst, ve kterých by ses zamotal.
11. Během maturity se snaž využít mezipředmětových vztahů.

Věříme, že ti úvodní „návod na použití“ a rady pomohou k úspěšné přípravě, stejně tak jako ti zcela jistě pomůže k úspěchu i tato nová publikace z produkce nakladatelství Fragment.

Autorský tým

1. PRAVĚK ANEB KDE SE VZAL ČLOVĚK

„V USA se rozpoutala nová bitva o Darwina. (...) Soud má rozhodnout, zda se mají žáci kromě evoluční teorie učit i jiné výklady vzniku života na Zemi. (...) Jaké? (...) měla by se učit hypotéza inteligentního plánu, podle které jsou existující organismy tak složité, že mohly vzniknout jen s dotekem vyšší inteligence (Boha).“
(MF Dnes, 17. 10. 2005)

„Soud v USA rozhodl pro Darwina.“
(MF Dnes, 21. 12. 2005)

1.1. Antropogeneze

Pomineme-li nevědecké teorie, tak vývoj člověka z opic byl nastartován před více jak 35 mil. let v Africe. První hominidé byli australopitékové („jižní opice“), od nichž se odštěpila lidská linie homo. Jejím prvním zástupcem byl **Homo habilis** (člověk zručný), který se objevil cca 2,5 mil. let př. n. l. Byl velmi malé postavy (cca 120–130 cm, asi 40 kg) a byl prvním výrobcem v dějinách – štípáním a otloukáním vyráběl primitivní kamenné, popř. kostěné nástroje. Po něm přišel **Homo erectus** (člověk vzpřímený), který se vyvinul asi 2 mil. let př. n. l. Byl již větší postavy (cca 160 cm) a charakterizovala ho narovnaná postava se zkrácenými horními končetinami. Velmi zajímavé bylo také zvětšení mozkovny, zmenšení obličejové části a mohutné nadočnicové oblouky. Tento druh začal již používat oheň a rozšířil se do Asie a následně do Evropy. Před 200 000 lety př. n. l. se objevil **Homo sapiens** (člověk rozumný), jeho vedlejší větví byl i neandrtálec. Jednalo se o lidi menší, ale zato robustní kostry. Obličejová část se zvětšila a došlo k zesílení chrupu. V oblasti Středozevního moře začal člověk rozumný používat již velmi dokonalé kamenné nástroje. Z tohoto druhu se následně vyvinul **Homo sapiens sapiens** (člověk dnešního typu), který je doložen cca 40 000 let př. n. l. Tento druh měl vyvinutý bradový výběžek umožňující řeč. Byl také zdatným lovcem, který používal nejen pěstní klíny, ale i oštěpy.

1.2. Periodizace pravěkých období a jejich charakteristika

A. Paleolit (stará doba kamenná. 2,5 mil.–8000 let př. n. l., odpovídá přelomu třetihor a čtvrtohor) – O tomto období, kdy docházelo ke střídání doby ledové a meziledové, máme zprávy hlavně z nálezů v **Olduvajské rokli** (Tanzanie). Lidé žili v tlupách, které se stěhovaly, a živili se **sběrem a lovem** (přisvojovací nevýrobní charakter obživy). Začaly se vyrábět první nástroje a stavět primitivní obydlí. Ve středním paleolitu jsou doloženy také první pohřby doprovázené milodary. U lidí se začíná projevovat estetické cítění, které se odrazí v tvoření keramiky, sošek (hlavně tzv. venuší – kult plodnosti) či jeskynních malbách (španělská Altamíra, francouzská Lescaux), které sloužily jako návody pro bojovníky k lovu a byly také odrazem náboženských představ.

B. Mezolit (střední doba kamenná: 8000–6000 let př. n. l., odpovídá čtvrtohorám) – mění se zásadně charakter krajiny; v důsledku oteplení mizí z Evropy ledovce, které nahrazují lesy a lesostepi. Následně se zmenšila zvěř, která se méně pohybovala, a tak lidé nemuseli zvěř pronásledovat a pohybovali se jen v užších revírech a postupně se mohli začít usazovat.

C. Neolit (mladší doba kamenná: 6000–4000 let př. n. l.) – změna podnebí vedla k **neolitické revoluci**. Pěstovaly se obilniny, luštěniny a choval se dobytek a ovce. Pole se získávala žďářením (vypalováním lesů). Obyvatelstvo se definitivně usadilo, rostl jeho počet a prodlužoval se jeho věk. Kvůli přelidnění na Blízkém východě došlo ke **kolonizaci** – lidé odcházejí přes dnešní Turecko, Řecko a Balkán do Evropy.

D. Eneolit (pozdní doba kamenná: 4000–2000 př. n. l.) – akceleruje vývoj hlavně na Blízkém východě, kde pomalu vznikají první státní útvary. Hlavně v této oblasti dochází postupně ke zdokonalení zemědělství: vynález ora-dla a vozu. Tento rozvoj umožnil větší produkci a vznik nadbytků, se kterými se pak začíná **obchodovat**. Objev metalurgie (získávání) kovů z rudy umožnil výrobu měděných nástrojů a vznik řemesel. V tomto období také začínají vznikat první hradíště. Nejvýznamnější eneolitickou památkou jsou megality. Se změnami v zemědělství souvisí i změna charakteru společnosti – matriarchát je vystřídán patriarchátem.

Přechod k chovatelství a zemědělství, tj. k výrobnímu charakteru obživy

E. Doba bronzová (2000–750 př. n. l.) – zásadním momentem je zdokonalení metalurgie: Smícháním cínu a mědi došlo k objevení bronzu, který byl pevnější a dostupnější. V egejské oblasti vznikly již první státní útvary a utvářely se již i první národy.

F. Doba železná (starší halštatská: 750–450 př. n. l., mladší laténská: 450–přelom letopočtu) – bronz je postupně nahrazen tvrdším železem, ze kterého se vyrábějí nové nástroje: kladiva, motyky, sekery, kleště, zbraně. Důležitou skutečností je i naprosto odlišný vývoj na Blízkém východě v egejské oblasti, kde dochází k prudké akceleraci vývoje, a ve zbytku Evropy, kde to přírodní podmínky neumožňují.

G. Doba římská (počátek n. l.–500 n. l.) – rozdílnost v rychlosti vývoje způsobila, že zatímco v některých oblastech je již antika, tak např. ve střední Evropě vládne stále ještě pravěk.

H. Doba stěhování národů (5.–6. st. n. l.) – o tomto procesu viz více v římských dějinách 2.3.3.

1.3. Nejvýznamnější kultury a jejich dědictví

Neolitické kultury: kultura lineární keramiky (mj. se vyskytovala v Čechách a na Moravě), kultura vypíchané keramiky (nádoby zdobené vpichy).

Eneolitické kultury a kultury doby bronzové: únětická (pohřbívání skrčenců), mohylová, knovízská (žárové hroby spolu s kostrovými pohřby), lid popelnicových polí (pohřeb žehem a uložení popela do uren – popelnic).

Keltové: nejvýznamnější kultura doby železné, kmeny žily ve stř. a záp. Evropě, ale nikdy nevytvořily jednotný stát. Keltský kmen Bójů žil v Čechách, což mělo vliv na geografické názvy. Keltové stavěli opevněné vesnice

- oppida (Závist nad Zbraslaví), o nichž jsme informováni hlavně z bohatě vybavených hrobů. Vynikali jako řemeslníci a tvůrci ozdob (nákrčníky), v kovářství a hutnění železa. Keltové již používali zlaté a stříbrné mince
- duhovky, hrnčířské kruhy a kruhové rotační mlýnky na obilí. Základem jejich společnosti byla rodina, ve které měl vůdčí postavení muž, ve společnosti měli velký vliv i kněží tzv. druidové.

Germáni: kultura doby římské, vyskytující se na území dnešního Německa. Potýkali se s Kelty a Římany. Nikdy nevytvořili ucelené osídlení; jejich roztroušené vesnice nebyly opevněné a tvořily je nejčastěji polozemnice. Vynikali v hutnění železa a kovářství, v kovolitectví, vyráběli hlavně zbraně a šperky. Polyteistické náboženství se u Germánů projevovalo hlavně obřady na vybraných místech v přírodě. Používali i písmo tvořené speciálními znaky, tzv. runami.

Nezapomeňte

Teorie geneze člověka jsou často přehodnocovány kvůli novým archeologickým objevům. Stáří těchto objevů se určuje mj. radiokarbonovou metodou. Řada objevů byla učiněna i na území ČR; nejslavnější je soška tzv. Věstonické venuše s velmi kyprými tvary. V důsledku přírodních podmínek neprobíhal vývoj kultur stejně: neolitická revoluce způsobila akceleraci vývoje hlavně na Blízkém východě. Na našem území byli nejrozvinutější kulturou Keltové, od nichž je ostatně odvozeno latinské pojmenování naší země.

Četli jste pozorně?

1. Vysvětlete pojem neolitická revoluce.

2. Chronologicky seřadte následující období od nejstaršího po nejmladší.

a) neolit b) paleolit c) doba bronzová d) mezolit e) eneolit f) doba železná

3. Která tvrzení jsou pravdivá?

- a) Člověk se vyvinul z opice v Austrálii a nejrychleji se rozvíjel v oblasti Egejského moře.
- b) Neandrtálec byl slepou větví homo erectus, která se vyvinula na území dnešního Německa.
- c) Homo sapiens byl velké, ale slabě stavěné postavy, se zakrnělým chrupem.
- d) Homo habilis začal vyrábět otloukáním a štípáním první nástroje.

4. Co existovalo v eneolitu?

a) oradlo b) metalurgie c) vepřovice d) bronz e) měď f) žďáření

Několik otázek pro chytré hlavy

Tyto stavby neznámých tvůrců jsou nejznámější památkou pravěkého umění. Jedná se o velké kamenné bloky, které jsou rozesté hlavně po západní Evropě. Jejich funkce není přesně známá. Jednalo se nejspíše o observatoře, kultovní a obřadní místa. Stavby jsou trojího druhu:

- a) **menhiry** – vysoké kamenné bloky volně stojící v přírodě. Nejvíce jich stojí ve Francii, kde se nacházel také menhir 23 m vysoký a přes 300 t těžký.
- b) **kromlechy** – kamenné bloky uspořádané do kruhu či podkovy s astronomickou funkcí. Dva vztyčené bloky byly většinou překryty třetím kamenným překladem (tzv. trilit).
- c) **dolmeny** – místa vysloveně pohřebního charakteru.

(Prokop, Vl.: Kapitoly z dějin umění, Sokolov 1994, str. 5.)

1. Které stavby a z jaké doby jsou v pasáži popisovány?
2. Kde stojí tyto nejznámější stavby?

Jak dopadlo testování?

1. Správná odpověď: přechod od lovu a sběru k chovatelství a k zemědělství
2. Správné seřazení: b, d, a, e, c, f
3. Správná odpověď: d
4. Správná odpověď: a, b, c, e, f

Klíč k otázkám pro chytré hlavy

1. Správná odpověď a komentář: jedná se o tzv. megalitické stavby. Nejstarší vznikaly v eneolitu, nejmladší pak v době bronzové.
2. Nejslavnější megality jsou k vidění v britském Stonehenge.

2. STAROVĚK – ZROD PRVNÍCH CIVILIZACÍ

Konfuciovy myšlenky: „Dobry člověk není nikdy sám. Člověk, který má srdce, se musí snažit pomáhat druhým v konání dobra, nikoliv v konání zla. Není možné poznat smrt, dokud člověk nepozná život. Povinností jinocha je chovat se dobře doma k rodičům a k starším lidem mimo dům, být opatrný ve slibech a přesný v jejich dodržování, být laskavý ke každému a především hledat spojení s Dobrem. Zbude-li ještě nějaká síla, až toto vše vykoná, nechť se vzdělává.“

(Popelka, M.-Válková, V. : Dějepis pro gymnázia a střední školy 1. SPN, Praha 2004, str. 135.)

2.1. První civilizace – staroorientální despotie

2.1.1. Obecná charakteristika staroorientálních despotií

První civilizované státy začaly vznikat v důsledku neolitické revoluce v oblasti Blízkého východu a v Asii, tj. v oblastech s úrodnou půdou. Bylo tu i dostatečně teplé podnebí a navíc despotie ležely v povodí velkých řek, zajišťujících dostatek vody a přinášejících často i úrodné bahno. Hospodářství bylo založeno na zemědělství, které doplňovala řemeslná výroba a obchod. Právě potřeba koordinace hospodářství dala vzniknout prvním státům. V čele státních útvarů stáli despotové – neomezení panovníci, kteří byli pokládáni buďto za bohy či za jejich pozemské zástupce. Společnost byla většinou rozdělena na privilegované (kněží, úředníci, vojenští hodnostáři) a neprivilegované vrstvy (řemeslníci, zemědělci), přičemž mezi vrstvami byla jen velmi malá sociální mobilita. V některých despotiích bylo hospodářství postaveno na otrocích (Egypt).

2.1.2. Nejvýznamnější staroorientální despotie

Mezopotámie: první civilizací v oblasti mezi řekami Eufrat a Tigris byli **Sumerové**, kteří vytvořili řadu městských států (Ur, Uruk, Lagaš, Kiš, Nippur), založených na chrámovém a později na palácovém hospodářství. První centralizovaný stát vytvořil Sargon I. severněji v **Akkadu**. Úpadku tohoto útvaru využila ke svému vzestupu **Asyrská říše** s centrem v Aššuru. Její rozmach byl založen na obchodním využití strategické polohy říše. Územní expanze Asyřanů vedla k dočasnému ovládnutí Egypta a Palestiny. Zánik Asýrie způsobil nejznámější státní útvar v Mezopotámii – **Babylónie**. Zde za vlády Chammurapiho došlo k velkému stavebnímu a kulturnímu rozvoji, který navíc umocnila snaha o územní expanzi, kterou dočasně zastavily útoky Chetitů. **Nabukadnezar II.** dobyl v 6. st. př. n. l. velkou část Sýrie a dokonce i Jeruzalém. Vzájemné boje národů v Mezopotámii vedly k tomu, že nakonec celou oblast ovládli **Peršané**, kteří za vlády Kýra II. Velikého (6. st. př. n. l.) jako první ovládli, a tedy **sjednotili do jednoho státu celý Blízký východ**. Odtud pak expandovali do Egypta a Malé Asie, kde se střetli s Řeky a později osudově s Makedonci.

Palestina: oblast nesoucí název dle kmene Pelištejců se stala „zemí zaslíbenou“ izraelských kmenů, které se však kvůli neúrodě odebraly do Egypta, kde byly zotročeny. Z **egyptského zajetí** je vyvedl prorok **Mojžíš**, jenž se stal také zakladatelem judaistického náboženství, které uctívá Jahveho (Hospodina). (Více o tom viz 3.1.1) Po exodu z Egypta vytvořili postupně Izraelité v Palestině centralizovaný stát, v jehož čele stáli králové, z nichž nejvýznamnější byli Šalamoun a David. Vnitřní nejednota a slabí panovníci – to vedlo k rozpadu a k likvidaci

nově vzniklých států Asyřany a Babylónany. Po znovunabytí svobody podlehli postupně Izraelité Peršanům, Makedoncům a Římanům. (Více viz 2.3.3). Římané však jako jediní zásadním způsobem zasahovali do vnitřních a náboženských záležitostí Židů, kteří se několikrát pokusili o povstání. Při jednom z nich byl Titem r. 70 **zničen (Šalamounův) Chrám** – centrum kulturního a náboženského života Židů, kteří tak svoji víru přesouvali do synagog. Kvůli útlaku začali postupně Izraelité odcházet z Palestiny do **diaspory***. Po pádu římského impéria ovládli tuto oblast islámem sjednocení Arabové.

* **Diaspora** – rozptýlení Židů mimo jejich „zemi zaslíbenou“.

Fénicie: oblast při pobřeží Středozemního moře, nacházející se na sever od Palestiny, ležela na křižovatce obchodních cest, a tak se místní kmeny živily hlavně obchodem (látky purpurové barvy). Féniciáné taktéž nikdy nevytvořili centralizovaný stát, ale pouze městské státy (Tyros, Byblos a Sidon) a také obchodní kolonie (např. Kartágo).

Egypt: v povodí Nilu existovaly původně Horní a na zemědělství orientovanější Dolní Egypt, které kolem r. 3000 př. n. l. sjednotil faraón **Meni**. Přes toto sjednocení čelil Egypt v následujících staletích občasným vnitřním rozbrojům, které navíc posilovala nevyjasněnost kolem nástupnických práv po zemřelém faraónovi. Vnitřní jednotu narušovaly i „reformy“ některých panovníků; tak např. **Amenhotep IV.** zrušil uctívání boha Amona a nahradil ho kultem boha Atona (bůh Slunce). Za dalších faraónů došlo k územnímu rozmachu Egypta mj. do Nubie, Palestiny či Sýrie. Válečné výpravy byly důležité i pro zajištění dostatečného množství otroků. I Egypt nakonec podlehl expandující Perské říši, a když po její porážce ovládl Egypt **Alexandr Veliký**, byl vítán jako osvoboditel. Za jeho vlády se stal Egypt jedním z kulturních center jeho říše, která se však po jeho smrti rozpadla a po boji diadochů se zde k moci dostali helenizovaní Ptolemaiovcí. Nejvýznamnější panovníci z této dynastie byla **Kleopatra**, která udržovala blízké kontakty s Caesarem a následně s Antoniem. Po jeho porážce od Octaviana byl **Egypt ovládnut Římany**.

Indie: díky pohořím, která indický subkontinent odřezávají od zbytku Asie, byl vývoj zdejší společnosti značně izolovaný. Vliv na něj měl rychlý rozvoj zemědělství, který byl umožněn veletoky Indem a Gangou a velkým množstvím srážek. O harappském a védském období máme dodnes jen velmi málo informací. Jisté ale je, že po příchodu Arjů se vytvořily základní struktury indické společnosti. V čele jednotlivých kmenových království stáli **rádžové**, kteří svoji moc opírali o úřednický aparát. Zbytek společnosti byl rozdělen do **čtyř varn čili kast** (bráhmani, kšatriové, vaišjové a šúdrové). Toto rozdělení bylo nábožensky zdůvodněné a prostupnost mezi vrstvami prakticky neexistovala. V historickém období pak došlo ke vzniku významných indických náboženství a filosofických systémů, mj. vznikl i hinduismus.

Čína: stejně jako Indie se i tento stát vyvíjel značně izolovaně: od světa ho oddělovalo moře, pohoří a pouště. Většina obyvatel žila v nížinách podél řek Chuang-che a Jang-c'ťiang. Rozlehlost území neumožňovala rychlý vznik centralizovaného státu. I jednotliví kmenoví náčelníci byli odkázáni na oddanost svých zástupců a nižších vůdců. I tato skutečnost byla častou příčinou vnitropolitických sporů a válek, které Čínu oslabovaly navenek. Právě v těchto neklidných dobách vznikla čínská náboženství, která sloužila i jako integrující kulturní jev. Z bojů vyšel nakonec vítězný stát **Čchin**, který si podrobil ostatní území, a vytvořil tak první centralizovaný stát, který po něm dostal své jméno. Despotická vláda panovníků vedla k řadě povstání, která pracně nabytou jednotu státu rozložila. O opětovné sjednocení a centralizaci moci se postarala až dynastie **Chan**. Za její vlády došlo k celé řadě dobovačných válek, které sice přinesly zisk mnoha území, ale také velké ekonomické zatížení rolníků, jejichž povstání v kombinaci s obnoveným bojem o moc vedla k rozpadu Číny na menší státní útvary. Další vývoj probíhal bez bližší závislosti na jiných státech či událostech a po mnoho staletí zůstala Čína uzavřená světu.

2.1.3. Kulturní odkaz prvních civilizací

Kulturní význam despocií je ohromný a zásadním způsobem ovlivňoval následující kultury. Jedním z nej důležitějších momentů byl **objev písma** a rozvoj vědy (zvláště matematiky a astronomie) v Mezopotámii, který byl způsoben hospodářskými potřebami. V tomto trendu pokračovali Egypťané, kteří používali **hieroglyfy**, jež rozluštil až Champolion díky nálezů Rossetské desky. Egypťané také vynikli v medicíně, kde získali rozsáhlé znalosti o lidské anatomii díky mumifikaci. Staroorientální despocie daly vedle písma světu ještě celou řadu dalších vynálezů a objevů: papyrus, papír, kolo, hedvábí, akupunkturu, matematické a astronomické objevy aj.

I v architektuře byly stvořeny nezapomenutelné skvosty: v Mezopotámii vznikla Ištarina brána či Babylónská věž – příklad zikkuratu (chrámu na pyramidovitě uspořádané základně). Dále je nutné připomenout pyramidy v Gíze a v Údolí králů nebo Velkou čínskou zeď.

Zachovaly se taktéž významné literární texty (Epos o Gilgamešovi, Knihy mrtvých, Mahábhárata, Ramájana) a právní památky (Chammurapiho zákoník vytesaný do kamenné stély, je postaven na principu „oko za oko, zub za zub“ a tresty jsou odstupňovány dle postavení ve společnosti).

Z náboženského hlediska je nutno vyzdvihnout judaismus (od kterého se později odštěpí křesťanství) a buddhismus. Právě Židé dali světu Jahvem na Sinaji seslané **Desatero**, které se stalo základním pilířem lidské morálky, a tzv. **Starý zákon**, který se stal nedílnou součástí křesťanské Bible. Další významná náboženství vznikla v Indii a v Číně. Vedle hinduismu, džinismu, konfucianismu, legismu a taoismu to byl hlavně buddhismus, který je založen na víře ve vysvobození z koloběhu reinkarnací vlastním přičiněním a dosažení osobní blaženosti – nirvány.

Nezapomeňte

Zatímco na Blízkém východě existují již první státy, u nás je ještě pravěk. Z rychlého rozvoje despocií pak profitovaly kultury v oblasti Egejského moře. Na území Malé Asie však mj. existovala i říše Chetitů, kteří pronikali na Blízký východ a jejich klínové písmo rozluštil český vědec Bedřich Hrozný. Egypt byl jedním z mála starověkých států, kde se hlavou říše mohla stát i žena, a byla to právě faraónka Kleopatra, která svojí láskou k Antoniovi přivedla Egypt do římského područí.

Četli jste pozorně?

1. Který výrok je pravdivý?

- a) Faraónka Kleopatra sjednotila Horní a Dolní Egypt.
- b) Mojžíš je židovským prorokem, který vyvedl své krajany z egyptského zajetí.
- c) Féniciáné byli hlavně obchodníci, kteří po pobřeží Středozemního moře zakládali kolonie.
- d) Území Blízkého východu sjednotila až expanze Peršanů pod vedením Kýra II. Velikého.

2. Co bylo obecným znakem staroorientálních despocií?

- a) vznikaly u velkých řek
- b) hospodářství bylo založeno na zemědělství
- c) hospodářství bylo založeno na řemeslech

- d) společnost byla hierarchizovaná
- e) půda patřila panovníkovi či obci
- f) vznikaly v důsledku neolitické revoluce

3. Jaké hodnoty uznával Konfucius?

- a) nirvánu b) konání dobra c) úctu ke starším d) studium e) pomoc druhým

4. Uveď alespoň tři literární památky staroorientálních despocií.

Několik otázek pro chytré hlavy

Toto náboženství vzniklo přímo z védských náboženských systémů, nemá zakladatele a nic, co by připomínalo církevní organizaci. Uznává jen autoritu véd a bráhmanů. Je velmi tolerantní, jeho vyznavači mohou být jak polyteisté, tak i monoteisté. Proto se v tomto náboženství vyskytuje celá řada sekt uznávajících různé bohy, z nichž nejvýznamnější jsou Višnu (ochránce před zlem) a Šivu (ničitel a obnovitel). Vedle cesty poznání nabízí ještě cestu oddanosti. Jelikož obhájovali kastovní systém, lze toto náboženství považovat i za společenskou organizaci.

Otázky k textu:

1. Urči, o jaké náboženství se jedná a v jakém státě má nejvíce stoupenců.
2. Jaké zvíře je v tomto náboženství posvátné a které rituály vyznavači provádí?

Jak dopadlo testování?

1. Správná odpověď: b, c, d
2. Správná odpověď: a, b, d, e, f
3. Správná odpověď: b, c, d, e
4. Epos o Gilgamešovi, Knihy mrtvých, Mahábhárata, Ramájana

Klíč k otázkám pro chytré hlavy

1. Správná odpověď s komentářem: jedná se o hinduismus, který vyznává na 80% obyvatel Indie a v kterém je nedotknutelným zvířetem kráva.
2. Život hinduisty doprovází řada rituálů: nejznámější z nich jsou zápalné oběti bohům či očištná koupel v Ganze.

2.2. Starověké Řecko

Geografická blízkost ke starověkým říším umožnila Řecku stát se kolébkou evropské civilizace. Přírodní podmínky sice nedovolily vznik sjednocené řecké říše, Řekům se však díky přírodním hranicím podařilo uhájit nezávislost před velkými říšiemi. Soustředíme se tedy nyní na oblast, ve které byly položeny základy evropskému pojetí demokracie, umění a filosofie.

2.2.1. Doba bronzová: minojská a mykénská civilizace

Centrem minojské kultury byl ostrov **Kréta**. Kréta byla kolonizována již od neolitické revoluce a zdokonalení mořeplavby umožnilo Krétě stát se na počátku 2. tisíciletí př. n. l. nejvyspělejší částí Evropy. Krétě přálo štěstí a v 19. století se vyhnula první invazi řeckých kmenů (Achajové).

Palác v Knóssu

Kultura nazvaná dle mytického krále Minóa byla ovlivněna sumersko-akkadskými vlivy (náboženství, písmo, palácové hospodářství), na Krétě bylo však jedinečné umění založené na naturalismu. **Palácové hospodářství** svědčí o vysoké míře společenské organizace. V 17. století postihlo Krétu zemětřesení a minojská kultura definitivně zanikla vpádem řeckých **Achájů***. Vpád Achájů dal Krétě jazyk a nové lineární písmo B vytlačilo lineární písmo A (dosud nerozluštěné stejně jako původní jazyk).

Na přelomu 14. a 13. století př. n. l. došlo k rozkvětu **mykénské kultury**. V mykénském období byly položeny základy řecké architektury – v klasickém období vidíme vliv mykénských paláců, chrámů a monumentálního umění. Řekové byli válečníci a na rozdíl od Kréty zabezpečovali svá města hradbami a opevněním. Ve 13. století byla však mykénská kultura vyvrácena vpádem mořských národů. Po mořských národech následoval vpád řeckých Dóřů, kteří zakončili destrukci pozoruhodné kultury.

*** Období achájské expanze** je zvětšeno řeckou mytologií, např. dobývání Kréty je připomenuto přemožením Minótaura Théseem a zničení moci velkých polis /= městských států/ v příběhu o trojském tažení.

2.2.2. Doba železná: temné a archaické období

Pro kulturní úpadek a nedostatek písemných pramenů nazýváme časový úsek 11.–8. století př. n. l. temným obdobím. Nicméně v tomto období vznikají i homérské eposy, které se vytvářely přidáváním veršů při veřejných recitacích*. Pro temné období je taktéž typické usazení řeckých vetřelců. Dórové, znalí železa, volili nejen cestu asimilace s původním obyvatelstvem, ale i jeho násilné podmanění.

V **archaickém období** (8.–5. st. př. n. l.) Řekové přejali od svých obchodních rivalů **Féničanů jednoduché hláskové písmo** a znázorňováním zvířat a lidí obohatili umění abstraktními a geometrickými motivy. Pro archaické

Antonio Canova: socha Persea

období je také charakteristické zakládání nových polis (= městských států/ i mimo egejskou oblast. Nová polis se od polis mykénského období zá-

sadně lišila. Achájská města se více podobala městským státům Sumeru, byla řízena profesionální a gramotnou byrokracií. Polis byla řízena demokraticky zvolenými úředníky, kteří považovali službu městskému státu za největší čest, a proto vykonávali svůj úřad zdarma. Volební právo občana bylo vyváжено povinností obstarat si na své náklady zbroj a zúčastňovat se válek. Aby představitelé polis byli schopni obrany, museli dbát o dostatečnou životní úroveň svých občanů; v Evropě tak začíná dlouhá etapa budování ekonomického blahobytu.

* Řekové si více vážili mluveného přednesu nežli psaného slova. Vysoká negramotnost a politický systém, ve kterém se prosazovali především schopní mluvčí, umožnily rozvoj rétoriky.

Řekové při velké **kolonizaci** objevili i své meze. Nejúspěšněji proběhla kolonizace **Černomoří**, protože Řekové neměli v této části světa konkurenci. V severní Africe však narazili na fénické kolonie podléhající autoritě Kartága, které se proti Řekům spojilo s apeninskými Etrusky. I tak se podařilo kolo-

nizovat části Sicílie a část Apeninského poloostrova, kde se později Římané poprvé setkali s řeckou kul-

* **Tyranida** znamenala samovládu. Tyranové byli voleni na dobu, po kterou měli vyřešit naléhavé problémy. Pro Řeky však slovo tyran nebylo vnímáno pejorativně, dokud tyranové nezačali své postavení zneužívat.

turou. Kolonizace však nepřinesla kýžené ovoce; drobní rolníci nedokázali konkurovat levnému obilí z kolonií a často upadli pro nesplacené dluhy do otroctví. Obchodníci a řemeslníci však na kolonizaci vydělali. Nová bohatnoucí vrstva přestala chápat pozemkové vlastnictví jako vstupenku do řad řecké elity a začala se domáhat vstupu do úřadů. Protože se demokratické řešení sociálních a hospodářských problémů ukázalo jako pomalé, dostávali se k moci **tyrané***.

Achilles u Lycomedesova soudu, reliéf

Prvním smířcím kompromisem byl přechod ze zvykového (ústně předávaného) práva k právu sepsanému, které umožnilo domáhat se spravedlnosti. Obchodně-řemeslná společnost si zajistila práva na úkor pozemkové aristokracie rozdělením společnosti dle celkového majetku, nikoli výměrem půdy. Krize byla řešena různými způsoby. Např. **Drakónovy přísné zákony** se zaměřily na pořádek, kdežto **Solón** moudře odhadl vývoj a zakázal ručit vlastní svobodou. Programově se zaměřil na podporu obchodu, pěstování vinné révy a výrobu olivového oleje. Drakón ani Solón však tyrany nebyli, přesto se i v Athénách **tyranida** objevila. Aby se neopakovala, přistoupili Athéňané k **ostrakismu***.

* **Ostrakismus** neboli střepinový soud. Athéňané svým hlasem vyjadřovali názor, kdo podle nich usiluje o moc.

Tato osoba pak musela na 10 let opustit Athény. Exkomunikace z polis byla považována za trest.

2.2.3. Sjednocení Helénů: klasické a helénistické období – 5.–4. století př. n. l.

Persie se pod vedením achajmenovské dynastie rozprostírala od Indie až po Malou Asii. Maloasijské **Řekové** odmítli nové vládce a s podporou evropských Řeků povstali. Peršané povstání potlačili a rozhodli se s evropskými Řeky zúčtovat. Řekové však zachovali chladnou hlavu a ve jménu svobody se vojensky sjednotili. **Řecko-perské války** změnily řecké myšlení. Jednak si Řekové uvědomili společnou kulturně-národní identitu, začali respektovat politickou jednotu jako alternativu nezávislosti jednotlivých měst a především se ukázalo, že Sparta nebyla schopna mít v Řecku vedoucí úlohu. Athény se proto rozhodly pod záminkou vybudování obranného loďstva proti Persii sdružit některé polis do **delfského námořního spolku**. Athény však využily mocenského postavení, ze spojenců se stali vazalové, z athénské námořní spolk se stala athénská říše a příspěvky na společné loďstvo byly utráceny ve prospěch athénské veřejné staveb. Sparta nechtěla proti Athénám zůstat pozadu a v **peloponéském spolku** si zajistila spojení při nadcházejícím střetnutí s Athénami.

Lysippos: Farnésův Hercules

Napětí mezi řeckými polis rostlo již v období řecko-perských válek. Po uzavření **Kaliového míru s Persií** (449 př. n. l.) začalo nejprve soupeření na úrovni umění. Když na Peloponésu, v blízkosti Sparty, **nejslavnější řecký sochař Feidiás** vztyčil sochu Dia, již si zajistil místo mezi sedmi divy světa, byl požádán Periklem, aby do Partheónu vytesal sochu bohyně Athény. Feidiás si tak splnil **největší řecký sen – posmrtnou slávu**.

Dórský sloup

Když se Athény dostaly do sporu s členy peloponéského spolku, **Sparta** své požadavky vyhrotila a žádala **rozpuštění spolku pod vedením Athén**. Perikles nesouhlasil a Athény, které přestavěl ze dřeva do kamene, přivedl do války (431 př. n. l.). Athény nezvládly příliv obyvatelstva, které prchalo před Sparťany, a ve městě vypukla epidemie moru, které podlehl i Perikles. Sparťané se pro dosažení vítězství rozhodli spojit s Peršany, jejichž loďstvu se podařilo Athény vyhladovět. **Po bitvě u Aigospotamoi peloponéská válka skončila nevýhodným mírem pro Athény** (404 př. n. l.). **Hegemonie Sparty skončila porážkou od Théb** (371 př. n. l.), které však v pozici hegemonu vydržely pouze 9 let. Ukázalo se, že ideál polis je s rozrůstajícími se horizonty politiky, vlivu a obchodu neudržitelný. Řecké polis se po vyčerpávajících válkách staly **kořistí pro pořečténé Makedonce**, kteří nejdříve pod vedením svého krále Filipa II. obsadili severní řecké polis, rozdrtili u Chaironeie Athény a **sjednotili městské státy do korintského spolku**. Filip byl politický

pragmatik a pochopil, že sjednoceným Řekům musí dát společný program, a vyzval ke **společnému tažení proti Persii**. Při přípravě tažení byl však Filip zavražděn.

Poté, co Alexandr dobyl Egypt a porazil Peršany u Gaugamel (331 př. n. l.), stal se pánem veškerého tehdejšího světa. Alexandr se rozhodl vytvořit obrovskou říši podrobenou řeckému kulturnímu vlivu. V rozporu s myšlenkami svého vychovatele Aristotela (zdůrazňujícími výjimečnost řecké kultury a postavení Řeků)

lónský sloup

vybízeli Alexandr obyvatelé k vzájemným sňatkům, sám se oženil s dcerou nevýznamného východního vládce a z Babylonu se díky jeho centrální poloze v říši stalo hlavní město. Alexandr stavěl říši na svém kultu (pojmenoval po sobě 12 měst) a na řeckém vkusu (mezinárodním jazykem se stala řečtina). Po jeho smrti si říši rozdělili jeho nástupci, kteří byli většinou neřeckého původu. Po rozpadu Alexandrových říší se řecké myšlenky šířit nepřestaly – **díky helénizovaným*** Římanům, kteří nikdy nebyli součástí těchto říší, se řecká kultura s římským vlivem stala základem evropské kultury.

* Šíření řecké kultury nazýváme **helénismem**. Helenizace /= pořečtování/ se šířila pomocí řecky mluvících elit a kočovného divadla.

! Nezapomeňte

Peloponéská válka přivedla řecká města pod nadvládu Makedonie. Pod její vládou Řekové putovali bojovat do dalekých míst. Neustálými boji, cestováním a výměnami spojenců městské státy ztratily na své přitažlivosti. Filozofové přestali přemýšlet o pralátce a vztahu mezi člověkem a polis a do středu tázání se dostal člověk a jeho hodnotový systém.

🔗 Četli jste pozorně?

1. Seřaď dle časové posloupnosti:

- a) Solón b) Homér c) Alexandr Makedonský d) Perikles

2. Důsledkem peloponéských válek bylo:

- a) zbohatnutí obchodních vrstev
b) makedonská nadvláda
c) kolonizace Černomoří
d) řecko-perské války

3. Které výroky nejsou pravdivé?

- a) Minojská kultura byla zcela odlišná od kultury Mezopotámie.
b) Ostrakismus byla pravidelná volba úředníků.
c) Řecko-perské války začaly odporem maloasijských Řeků proti Persii.
d) Zakládání demokratických institucí bylo znakem helenizace.

4. Přiřaď osobu a událost:

a) Perikles	1) helenizace
b) Solón	2) Řecko-perské války
c) Alexandr Makedonský	3) zákonodárce
d) Feidais	4) sochař

Několik otázek pro chytré hlavy

Makedoňané, kteří žili na území ležícím severně od pohoří Olympu, byli ve starověku pokládáni za blízké příbuzné Řeků. V řecké mytologii figuroval bájný předek Makedeón jako synovec řeckého praotce Helléna. Novodobé bádání vedlo (...) k závěru, že jazyk, jímž Makedoňané hovořili, patřil mezi (řecké) dialekty. (...) Ísokrates nebyl nekritickým obdivovatelem makedonské monarchie a nechtěl změnit politické poměry v Řecku. Nevyzýval Filipa, aby se stal vládcem Řeků, nýbrž jen, aby se jako vrchní velitel makedonského a řeckého vojska vypravil proti perskému králi, zmocnil se části území a odvrátil nebezpečí hrozící od stoupajícího počtu chudiny v Řecku. Makedonský král ovšem sledoval své mocenské zájmy (...) Na sklonku roku přesunul makedonský král svou pozornost na střední Řecko.

(Pavel Oliva, *Kolébka demokracie. Dějiny a kultura klasického Řecka* 5.–4. st. př. n. l.)

1. V čem se lišily názory řečníka Ísokrata a krále Filipa na podobu sjednoceného Řecka?
2. Proč odvozovali Makedonci svůj původ z řecké mytologie?

Jak dopadlo testování?

- 1) b, a, d, c
- 2) b
- 3) b, c
- 4) a2, b3, c1, d4

Klíč k otázkám pro chytré hlavy

- 1) Filip chtěl politickou jednotu s makedonskou vládou, kdežto Ísokrates se expanzí s makedonskou vojenskou podporou snažil řešit chudobu způsobenou vyčerpávajícími válkami.
- 2) Makedonci Řeky nebyli, ale mluvili řecky a byli pod řeckým kulturním vlivem. Makedonci proto nemohli mít odlišnou mytologii, protože ta by nevysvětlila, proč mají Makedonci s Řeky stejný jazyk. Příbuznost s řeckými bohy tak vysvětlila, proč jsou mezi Řeky a Makedonci odlišnosti.

2.3. Starověký Řím

Úsvit římských dějin začíná Aeneasem, který dle Vergilia utíká z hořící Tróje, aby jeho potomci Remus a Romulus založili na Tibeře Řím. Úsvit římských dějin otevírá řecká mytologie, ale soumrak je ve světle křesťanství. Antika a křesťanství jsou dva naprosto odlišné světy, jejich pohledy na svět jsou si velmi vzdálené. Co vše se muselo stát, aby lidé radikálně změnili své životní postoje a hodnoty?

2.3.1. Od Etrusků po zrození velmocí

Etruskové se poprvé usadili v Toskánsku na konci 9. století př. n. l., kde zakládali **městské státy**, a jako **první se snažili sjednotit** pod svou vládou celý **Apeninský poloostrov**. Vedle Etrusků byli na Apeninském poloostrově ještě Galové, Ilyrové (předchůdci Albánců), Řekové a italské kmeny. Kulturně vyspělí Etruskové se organizovali do federací a v 7. století př. n. l. **založili** na podporu svých výbojů na území Latinů **Řím**.

Etruskové byli dobří obchodníci, ale jejich politický vliv postupně slábl. Vyhnání posledního etruského krále Tarquinia Superba (510 př. n. l.) se vztahuje k pádu **etruské moci v Římě**. Pak je Řekové porazili u Kýme (474) a po dobytí Volsini (265) Etruskové ztratili svobodu, v 1. století však získali občanství a postupně asimilovali s Římany.

Koloseum v Římě

Vpád Keltů oslabil obyvatelstvo Apeninského poloostrova (vypleněn Řím, 387 př. n. l.) a způsobil **vzrůst moci sicilských Syrakus**. Nadvláda Syrakus nevydržela dlouho a vzájemné války řeckých polis způsobily jejich pád.

Pád etruské Volsinie ukončil sjednocení Apeninského poloostrova pod nadvládou Říma. Na Sicílii zbyly pouze řecké Syrakusy a kartaginské kolonie. Syrakusy za zachování autonomie přešly

na stranu Říma a Řím mohl pokračovat v expanzi do Středomoří. Před rozhodujícím střetnutím s Kartágem Řím využil vnitřní krize Kartága a obsadil jeho kolonie Korsiku a Sardinii.

2.3.2. Od expanze z Apeninského poloostrova po principát

Kartágo si nárokovalo pobřeží severní Afriky, jih Pyrenejského poloostrova a některé středomořské ostrovy, mezi nimi Sardinii a Sicílii. Sicílie byla zajímavá především pro svou centrální polohu ve Středomoří, kterou bylo nutné držet v případě expanzivní politiky. Sicílie se stala důležitým opěrným bodem pro expanzivní Řím i bránící se Kartágo.

Jak Kartágo, tak Řím věděly, že **punské války rozhodnou o vládci ve Středomoří**. Punský vojevůdce Hannibal našel proti Římu makedonské spojení. Makedonské přátelství s Kartágem Římané potrestali (u Pydny, 168 př. n. l.) a připojili si Řecko a Makedonii. I když bylo Kartágo vojensky zcela bezmocné, bylo stále obchodní velmocí, proto došlo k jeho totálnímu zničení (146 př. n. l.).

Postupná římská expanze měnila i římskou společnost. Etruskové zanechali římské **obyvatelstvo** rozděleno na **plnoprávné patricije a plebeje bez práv**. Římané si však zvolili místo království **republiku**. V Římě se brzy objevily **sociální konflikty** mezi majiteli pozemků a obchodníky i řemeslníky, kteří si velmi dobře uvědomili svůj význam pro republiku. **Vyhrožováním odchodem** a založením nového města **získali tribuna lidu**, pak pro svou ochranu sepsané **právo ve 12 deskách**; mohli se začít s patriciji ženit, po vyplenění Říma Galy se otevřely plebejům úřady a získali jednoho konzula. Při pokračujících válkách si vymohlo plebejské shromáždění monopol na vydávání zákonů (287 př. n. l.), čímž bylo fakticky staré rozdělení na patricije a plebeje pohřbeno.

Forum Romanum

Po dobytí Řecka a Kartága se Řím značně rozšířil, avšak římstí obyvatelé nestačili čelit měnícím se podmínkám a zopakovali řecký kolonizační proces pauperizace (=ochuzení, zbídačení) obyvatelstva. **Bratři Gracchové** se snažili rozdělit půdu velkostatkářů (latifundistů) mezi bezzemky a pokoušeli se získat podporu dobytých území slibem, že jim budou udělena stejná práva jako Římanům. Nevyřešený spor mezi populáry (=zastánci latifundií) a optimáty (=zástupci bezzemků a chudnoucí střední třídy) napravil **Marius vojenskou reformou**, která z legionářů učinila římské občany s pravidelným platem a příslibem půdy. Vděční bezzemci v armádě začali podporovat Maria

ve válce se spojenci. Když však pontský král Myrthiades napadl Řecko, Řím všem spojencům udělil římské občanství, aby nemusel válčit na dvou frontách.

Sulla (optimát) si uvědomil, jak je politicky výhodné mít za sebou armádu, a nedovolil Mariovi stát v čele východního tažení. Legionáři – profesionální vojáci – byli závislí na úspěších svého vojevůdce, kterého v případě vojenských úspěchů podporovali. Proto si Sulla mohl dovolit prohlásit se po skončení války diktátorem. Sulla si byl vědom, že při rozšiřující se říši a vznikajících nových hospodářských a sociálních problémech (rostly vzpoury otroků), je nutné stát centralizovat a upevnit vládu v rukou jednotlivce. Občanské války prvního (jehož členem byl i Gaius Julius Caesar) a druhého triumvirátu již nebyly boje mezi zastánci republiky a samovlády, ale soupeřením, kdo se stane samovládcem. **Octavianus Augustus** se stal prvním mezi ostatními, nastolil na dvě staletí éru zlatého věku (Pax Romana) a tituloval se **principem**.

socha Octaviana Augusta

2.3.3. Vrchol a pád římské říše

Nápis v Trenčíně

Členové obou triumvirátů využili úpadku helénistických říší na východě (Pompeius dobyl dnešní Izrael a Sýrii a Octavianus Egypt) a dobytím Pyrenejského poloostrova s Galií dokončili obsazení celého Středomoří. Řím taktéž dobyl zaalpskou oblast s přirozenou hranicí Dunaje až k Černému moři a značnou část Malé Asie. Pouze Germáni se po bitvě v **Teutoburském lese** (9 n. l.) ubránili římské vládě.

Tehdejší germánský král Arminius se však dočkal své největší slávy až v 19. století, kdy se stal pro německé romantiky největším antickým hrdinou. Expanze však pokračovala i mimo Středomoří; po zisku jihu britských ostrovů následovala Arménie a **Trajánus**

Veliký připojil Dacii (část dnešního Rumunska) a **Mezopotámii**. Říše se rozrostla do svého maxima a problémy s konkurenčními Parthy nebyly tím nejhorším, co Římané potkalo.

S růstem říše se objevily nové problémy, noví nepřátelé a prohlubovaly se současně náboženské a kulturní rozdíly. Hadrián si byl problémů vědom, vzdal se některých Trajánových kolonií, rozhodl se stavět hraniční valy a doposud tolerantně řešené náboženské problémy topil v krvi (židovské povstání Bar Kochby, jehož důsledkem vznikla diaspora – židovské osídlení mimo Izrael). Růst říše na východě způsobil dělení vlády mezi více panovníků a Římu odebral strategické místo středu říše.

Dioklecian musel ve 3. století vedle nového administrativního rozdělení **rozdělit vládu**, ale novým chápáním císaře jako pána a boha (*domini et deus*) se více přiblížil východnímu pojetí panovníka. Směrem k východu se přiblížil i **Konstantin Veliký**, který **přesunul založením Konstantinopole centrum říše na východ**. Ve 3. století taktéž všichni obyvatelé říše získali občanství, přičemž různorodost národů mělo sjednotit donedávna pronásledované **křesťanství**, které **ediktem milánským** (313) bylo **zrovnoprávněno**. Obliba křesťanství se zvyšovala s úpadkem Říma,

Hadriánova zeď

s rostoucím počtem válek a s každým násilně odstraněným císařem. Prostopášnost aristokratů, občanské války a nejistoty vyvolávaly otázky, na které křesťanství dokázalo odpovědět. Idea jednoho boha zastřešovala pantheismus římských národů, mírová etika a odmítání světské vlády prvotních kněží zvyšovaly šance na upevnění křesťanství jako státního náboženství. Tato jednota však ztroskotala na předkřesťanských představách orientálních národů, které vnímaly Ježíše a jeho monoteismus úplně jinak než západní Římané. Nicméně nekřesťanské církve byly zničeny císařem Theodesiem, po jehož smrti se roku **395 Řím rozdělil na slabší Západořímskou (latinskou) a Východořímskou (řeckou) říši, ekonomicky i politicky stabilnější**.

Latifundisté si ponechávali v Západořímské říši vliv, dostávali se do úřadů a řízení provincií. Když se na území Říma začaly usazovat nové národy, statkáři se často s dobyvateli domluvili za zachování držby pozemků, kdežto profesionální úředníci na východě věděli, že jejich místo je závislé na integraci kontrolovaného území ke Konstantinopoli. Proto Východořímská říše odolala zmatkům při stěhování národů.

Změna klimatických podmínek rozhýbala západní Huny, kteří vyháněli z domovů **národy usazené na východní a severní straně římských hranic**. Ostrogóti, prchající před Huny, hledali ochranu na území římské říše, která se je marně snažila zastavit v bitvě u Adrianopole (378). Přítomnost Gótů na území říše, kde roku 410 vyplenili Řím, si vynutila stažení legií z Británie a Rýna. Tam se začaly usazovat další národy postupně pronikající do nitra Říma. Západořímská **říše tlak** prchajících národů **nezvládala**, a když porazili Římané s Vizigóty Huny na Katalaunských polích (451), ostatní národy útoky zintenzivněly. V Římě se rozpoutala občanská válka o moc a Vandalové, přizváni jednou stranou konfliktu, Řím bez ostychu vyplenili (455). Poslední tečku za římskými dějinami učinil germánský král Odoakar, který posláním římských císařských insignií do Konstantinopole roku 476 jasně ukázal, jaký dojem na něj antický, leč již značně zdegenerovaný, Řím udělal. Být králem Germánů v Itálii mělo větší prestiž.

Nezapomeňte

Organizace mnohonárodnostních legií a migrace vysloužilých legionářů za slíbenou půdou vzájemně konfrontovaly tradice, zvyky a jazyky. Římská říše se stala obrovským středomořským tavícím kotlem všech kultur a v zájmu všech muselo docházet k určité míře symbiózy, která byla provázána vzájemným míšením. Barbarické národy byly romanizovány architekturou, jazykem, zákoníkem, filozofií a ideály. Barbarizace Říma se projevila nejen vulgarizací latiny, přeměnou do dnešní italštiny, ale i přijetím křesťanství.

Četli jste pozorně?

1. Seřaď dle časové posloupnosti:

- a) založení Konstantinopole b) vznik republiky c) principát d) Sullova diktatura

2. Které národy se snažily sjednotit Apeninský poloostrov?

- a) Galové, Latinové, Punové
b) Etruskové, Řekové, Latinové
c) Etruskové, Ilyrové, Řekové
d) Latinové, Punové, Parthové

3. Který výrok není pravdivý?

- a) Římané odvozovali svůj původ z etruské mytologie.
b) Kdyby Kartágo vyhrálo punské války, centrum starověkého Středomoří by bylo v Africe.
c) Sociální a hospodářské problémy Říma byly částečně vyřešeny vytvořením profesionálních legií.
d) Římská říše dosáhla největšího územního rozsahu za vlády Trajána Velikého.

4. Přiřaď osobu a událost:

a) Dioklecian	1) dominát
b) Odoaker	2) vojenská reforma
c) Konstantin Veliký	3) germánský král
d) Marius	4) edikt milánský

Několik otázek pro chytré hlavy

Je evidentní, že procesu latinizace se otevřely především kulturně méně rozvinuté západní oblasti, kdežto východ, který byl doménou vyspělé řecké civilizace a uvědomoval si plně svou kulturní převahu nad západním středomořským světem, praktickou potřebu nebo dokonce vůli poznat v širokém měřítku latinu nepociťoval. (...) stejně jako v Egyptě, nemluvě již o Malé Asii a Sýrii, kde se latina uchytila jako řeč vojáků, obchodníků a především správních činitelů, aniž ovšem měla naději zakořenit v širokých lidových vrstvách jako běžný dorozumívací prostředek.

(Jan Burian, *Římské impérium*)

1. Která část římské říše byla více kulturně rozvinutá? Východní nebo západní?
2. Proč se nelatinizoval východ římské říše?

Jak dopadlo testování?

- 1) b, d, c, a
- 2) b
- 3) b, c, d
- 4) a1, b3, c4, d2

Klíč k otázkám pro chytré hlavy

- 1) Východní část, tedy ta pod původním řeckým vlivem.
- 2) Řecky mluvící obyvatelstvo se cítilo na vyšší kulturní úrovni a latinu považovalo pouze za jazyk dobyvatelů a jimi dosazených administrátorů.

3. STŘEDOVĚK – NEJEN TEMNÝ, ALE TAKÉ NA UDÁLOSTI BOHATÝ

3.1. Křesťanství

Řím si podrobil Judeu v 1. století př. n. l. Podrobenému obyvatelstvu se zdálo nemožné postavit se proti vycvičeným legiím. Židovským zachráncem měl být Mesiáš, který měl svým příchodem nastolit tisícileté spravedlivé království. Ti, kteří uvěřili, že Ježíš je Mesiáš, byli prvními křesťany. Nastiňme si proto vývoj, jak se z malé skupiny Ježíšových následovníků stalo největší monoteistické náboženství světa.

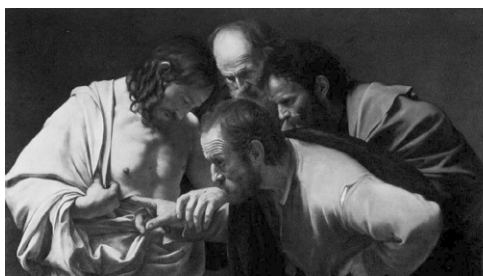
3.1.1. Ježíš a Bible

Nejstarší částí Bible jsou Pavlovy epištoly. Pavlovi se podařilo **zjednotušit myšlenky judaismu i nežidům**. Odstraněním obřizky a stravovacích pravidel (košer) se myšlenka bratrské lásky, věčné boží milosti a rovnosti před Bohem nabídla všem národům. Nejstarší Markovo evangelium vzniká po protiřímském povstání v 70. letech 1. století, kdy zemřelo mnoho lidí znalých Ježíšova učení. Autoři evangelií přizpůsobují Ježíšův život starozákonním výrokům o Mesiáši; Ježíš v evangeliích rekapituluje celé židovské dějiny, zastihne ho vraždění nevinátek stejně jako Mojžíše, dětství tráví v Egyptě stejně jako Izraelité v období mezi Josefem a Mojžíšem, Ježíš vjíždí triumfálně do Jeruzaléma, jako Jozue vede své kmeny zpět do Kanaánu. Ježíše následuje 12 apoštolů, kteří připomínají 12 izraelských kmenů. Evangelický Ježíš zkrátka zakončuje celé židovské dějiny a ve své postavě zastřešuje všechen izraelský lid. V Matouši a Markovi je Ježíš bližší židovskému společenství, Lukáš se orientuje na Syřany a Jan na Římany.

El Greco: Ježíš v Jeruzalémě

3.1.2. Rané křesťanství

Caravaggio: Nevěřící Tomáš (1601–1602)

Během 300 let se ukázalo, že lidé vyrůstající na odlišném předkřesťanském kultu a tradicích se neshodují v základních bodech učení. Otázka, kým byl vlastně Ježíš, zda Bohem, polobohem, či synem Boha, způsobovala rozkol. Konstantin Veliký svolal proto do **Níkáie koncil** (325), na kterém se schválila dnešní podoba Bible a učení o svaté Trojici. **Církevní otcové*** dali křesťanství díky svému literárnímu a organizačnímu umu dnešní náboženskou podstatu. Podpora papeže **Řehoře kultu svatých** umožnila pronikání i do vzdálených pohanských míst; prostřednictvím oslav národních a lokálních světců docházelo k integraci místních pohanských zvyků a míst do rodiny křesťanství. Patroni se stávali osobními

* Jako **církevní Otcové** se označují „církevní spisovatelé“ křesťanského starověku, jejichž svědectví církev považuje za zvlášť závazné pro víru. Slovo Otec získalo tento svůj význam v průběhu 4. století, které je považováno za zlatý věk patristiky. Termín se užívalo pro rozlišení od slova „Otcové“, kterým se označovali biskupové shromáždění na koncilu.

bohy a často nabyli podoby pohanské modly, což šíření křesťanství jen ulehčovalo. **Svatý Jeroným** zpřístupnil **prvním překladem Bible do tehdejší latiny – Vulgaty** – středověkým vzdělavcům Bibli. Nový zákon byl napsán v řečtině, pro překlad Starého zákona však Jeroným použil řecký překlad Starého zákona pro helenizované Židy – Septuagintu.

Křesťanství se zrodilo v římské říši a organizační struktura odpovídala vnitřnímu římskému uspořádání na diecéze. Později diecéze získávaly status arcibiskupství, která se dělila na biskupství. Nejvýznamnější biskupové žili v Konstantinopoli, Antiochii, Alexandrii a v Římě. Když se Řím rozdělil, na východě byla tři biskupství, na západě

Albrecht Altdorfer: Ježíšův soud

jedno. Když se v době krize v západní části Říma rozpadala politická správa, církevní správa fungovala. Tato správa byla ovládána jediným biskupem, který se začal nazývat otcem – papežem, a protože byl jediný, jeho moc rostla.

Protože východořímská říše byla stabilnější a hlavní biskupové byli tři, nebyl pro císaře problém církev ovládnout. Na západě ovládal církev papež (papismus), kdežto na východě císař (ceasaropapismus).

S rozšiřováním křesťanství klesl význam misionářů a autorita církve se začala opírat o asketismus. V Egyptě ve 3. a 4. století po respektovaném poustevníku sv. Antonínovi Pachomius sepsal pro společně se sdružující askety první řeholi. Zmírněnou verzi přeložil do řečtiny Basilej, kterým se nechal ovlivnit v 6. století svatý Benedikt pro sepsání latinské řehole.

Když Evropu sužovalo stěhování národů, byla byzantská říše zaměstnána válkami s Araby a Slovy. Pro římské papeže se na severu formoval lepší spojenec; aby se první franský král vyhranil vůči sousedním ariánským Germánům, přijal katolický křest. Chlodvík sice rozbil římský politický aparát, ale přijetím křtu zdědil církevní správu, jejímž prostřednictvím Frankové zemi řídili. Legalizací uzurpovaného trůnu ve franské říši získal papež Pipinovou donací (755) vlastní stát a stal se součástí univerzalistického pojetí vlády. Autorita Říma v obnovené římské říši stoupla, když papež korunoval Karla Velikého na římského císaře (800).

V době Karlovců byl papež slabou figurkou v rukou císařů; pokud papež odmítl krále korunovat, byl nahrazen někým jiným. Představa, že by papež svobodně rozhodoval o císařském stolci, činila z papeže velkého politického hráče. Kněžím byly často politické zájmy panovníků bližší než vůle Říma, proto se v době oslabení panovnické moci papež snažil **gregoriánskými reformami** (1075) prosadit celibát (aby nebyl církevní majetek a úřady děděny) a vytáhl proti svatokupectví (prodej církevních úřadů). Cílem Řehoře VII. bylo totální podřízení veškerého kléru a vytvoření centralizované papežské moci. Papeže by nebylo možné soudit, sesadit a měl by monopol na obsazování všech církevních úřadů. Odpor světských panovníků byl pochopitelný a rozpoutal se **boj o investituru*** mezi papežem a Jindřichem IV. Jindřichův syn Jindřich V. pak v **konkordátu* wormském** (1122) **garantoval církvi samostatnost**.

* Pod pojmem **investitura** se rozumí slavnostní symbolické ustanovení, resp. uvedení osoby do duchovního úřadu. Tzv. spor o investituru (1075 - 1122) vzplanul z dosavadní praxe církve dosazovat kleriky do úřadu. Za ním stál však politický a mocenský spor mezi císařem a papežem o převahu v křesťanstvu. Zatímco tato otázka zůstala sporná, ujednili se r. 1122 ve wormském konkordátu o otázce investitury. Nadále bylo uvádění do duchovního úřadu (jen kleriky) odděleno striktně od světských práv k němu patřících.

Během válek mezi říšskými rody Štaufů a Welfů (1197–1214) církev vystupovala vítězně. Její autoritu zvyšovaly žebravé řády františkánů a dominikánů, jež vedle potírání hereze pomáhaly chudým v právě se rozvíjejících městech. Rytířské řády (johanité, templáři a řád německých rytířů), zakládané na podporu křížových výprav, získávaly díky své vojenské síle respekt.

3.1.3. Vrchol a krize křesťanství

* **ikonoklasmus** neboli obrazoborectví bylo zavedeno pod vlivem před-sudku císaře Lva III. Syrského (717–741). Mělo dvě fáze: 730–787 a 814–843. Obnovení ctění obrazů v roce 843 je pravoslavnými a řeckými katolíky slaveno každý rok 2. neděli po Letnicích jako svátek pravoslaví.

Roku 1215 silný papež Inocenc III. vyhlásil na IV. lateránském koncilu nová církevní pravidla. Byl definitivně potvrzen nejen celibát a svátosti, ale shrnuta veškerá omezení týkající se Židů (zákaz držení půdy, život v ghettech, viditelné označení aj.). Církevní vzdělanci se ochotně ujali správy země, politická moc rostla s množstvím držených úřadů a dvě stě let trvalo, než se nechala církev vlastní mocí zkazit.

Napětí mezi Římem a Byzancí trvalo od rozdělení Říma. Když Byzantinci začali prohrávat s Araby a Bulhary, ptali se, jak je při vši lásce k bohu možné, že vítězí pohané. Uvěřilo se, že ikony – obrazy se svatými – jsou porušením příkazů desatera, a proto by měly být obrazy zničeny. Papež zásadně nesouhlasil a byzantský císař si na oplátku připojoval římskou půdu. Když po sto

letech skončila vlna **ikonoklasmu*** (726–843), východní a západní církev začal rozdělovat názor na celibát. Další věroučné neshody zapříčinily roku 1054 **velké schisma**, které rozdělilo Evropu na katolíky a pravoslavné.

Na našem území působila jako první pravoslavná misie. Pokud by se misie povedla, mohla být naše země pravoslavná. Cyril a Metoděj zde šířili řecký typ křesťanství, k čemuž užili staroslověnštiny a vytvořili písmo pro překlad Bible. Pravoslaví a cyrilice (základ azbuky) se u nás neujaly, ale promyšleně přizpůsobené křesťanství na slovanský kult, původně vytvořené pro Velkou Moravu, umožnilo šíření pravoslaví mezi jižními a východními Slovany. Češi, Slováci, Poláci, Slovinci a Chorvati tvoří malou skupinu oproti velké skupině pravoslavných Slovanů.

Obě církve se razantně stavěly proti herezím. Západní církev si na potlačování kacířů zřídila inkvizici, které bylo povoleno i mučení. Strach z inkvizice, růst moci a bohatství církve ideově sjednocovaly církevní buřiče. Věhlasné učení Johna Wiclifa se do Čech dostalo na základě dohody o výměně studentů mezi Oxfordem a Karlovou univerzitou. Když církevní krize vyvrcholila v trojpapežství a vybírání odpustků, v Čechách Husova kázání vyvolala revoluci. Čechy byly první zemí, kde odpor ke katolické církvi trvale rozdělil společnost. Čechy byly v Evropě vnímány jako země heretiků, ve skutečnosti však byly předvojem velké evropské reformace (viz 4.2.2.).

Giotto: Oplakávání Krista

Nezapomeňte

Význam katolické církve pro duchovní rozvoj Evropy je nesporný. Nelze v 21. století odsuzovat katolickou církev za upálení Giordana Bruna; upálení nešťastného Itala bylo posledním pokusem o zachování středověkého řádu, a nikoli nepřátelským postojem k vědě. Rozum a vůle byly považovány za jediné atributy odlišující nás od zvířat; fantazie intelektuálů byla vážená více než pozorování (zpřístupněné i zvířatům). Brunovi se proto těžko dokazovalo, že prohlédl pravdu.

Četli jste pozorně?

1. Urči pravdivé výroky:

- a) Židovství a křesťanství uznává svaté.
- b) Židé uznali Ježíše za poloboha, nikoli za Boha.
- c) Někteří Židé nevěří, že Ježíš žil.
- d) Svatý Pavel odmítal připustit, že by Ježíšovi následovníci přestali dodržovat starozákonní přikázání.

2. Seřaď dle časové posloupnosti:

- a) boj o investituru
- b) odsouzení ariánství
- c) velké schisma
- d) ikonoklasmus
- e) trojpapežství

3. Svatý Řehoř byl:

- a) císařem b) římským biskupem c) světcem d) církevním reformátorem

4. Přiřaď osobu a událost:

a) Inocenc III.	1) boj o investituru
b) Sv. Jeroným	2) kritika církve
c) John Wiclif	3) Vulgata
d) Jindřich IV.	4) omezení Židů

Několik otázek pro chytré hlavy

Až ukončí své svědectví, vynoří se z propasti dravá šelma, svede s nimi bitvu, přemůže je a usmrtí. Jejich těla zůstanou ležet na náměstí toho velikého města, které se obrazně nazývá Sodoma a Egypt, kde byl také ukřižován jejich Pán. Lidé ze všech národů, čeledí, jazyků a kmenů budou hledět tři a půl dne na jejich mrtvá těla a nedovolí je pochovat. Obyvatelé země budou mít z toho radost, budou jásat a navzájem si posílat dary, protože tito dva proroci jim nedopřáli klidu.

Ale po třech dnech vstoupil do nich duch života pocházející od Boha, postavili se na nohy a hrůza padla na ty, kdo to viděli. Tu uslyšeli ti dva proroci mocný hlas z nebe: „Vstupte sem.“

1. Z jaké části Bible je tento úryvek o konci světa?

2. Urči chybný výrok:

- a) Bylo zakázané pochovat mrtvé.
- b) Obyvatelé města litovali smrti svědků.
- c) Před svou smrtí svědci kritizovali obyvatele měst.
- d) Zázrak vyvrátil pochybnosti o opravdovosti svědků a pravdivosti jejich slov.

Jak dopadlo testování?

- 1. c
- 2. b, d, a, c, e
- 3. b, c, d
- 4. a4, b3, c2, d1

Klíč k otázkám pro chytré hlavy

- 1. Zjevení sv. Jana (Zj 11, 7–12)
- 2. b

3.2. Ve jménu Alláha: Evropa pod hrozbou půlměsíce

„Potkáte-li ty, kdo nevěří v Alláha, dejte se do stínání šjí, dokud jich mnoho nepobijete! A zbylým upevněte pouta! Poté jich omilostněte nebo je propusťte za výkupné, dokud válka nesloží břemena svá. Tak číňte!“

Korán, súra 47: www.islamweb.cz/koran

3.2.1. Vznik a podstata islámu

Islám vznikl na Arabském poloostrově, kde byly nevhodné podmínky pro zemědělství a lidé se zde živilí hlavně obchodem. Kmenové uspořádání zabraňovalo vytvoření jednotného a centralizovaného státu. Kmeny mezi sebou navíc vedly války na principu krevní msty. Na nejednotu mělo vliv i polyteistické náboženství založené na uctívání přírodních bohů a také celé řady duchů a džinů. Kulty byly většinou primitivní a spočívaly např. v poutích do obchodního centra Mekky, kde byl uložen posvátný Černý kámen. Na počátku 7. st. se díky **pro-roku Muhammadovi** (Mohamed) objevuje nové a pro arabské kmeny později integrující náboženství, které je založeno na uctívání jednoho boha Alláha. Bohatí obchodníci z Mekky, Kurajšovci, se obávali, že s novým náboženstvím poklesnou jejich zisky z poutí, a tak r. **622** musel Muhammad z Mekky odejít do Mediny. Tato tzv. **hidžra** je počátkem islámského letopočtu. V Medině vybudoval prorok první islámskou obec a v průběhu 7. st. se islám rozšířil po celém Arabském poloostrově. V polovině 7. st., již po smrti proroka, vzniká také **Korán**. Tato veršovaná svatá kniha je ovlivněna z dnešního pohledu možná překvapivě i Starým zákonem a definuje několik základních pilířů víry. Alláh je chápán jako absolutní, vševědoucí, všemocný a spravedlivý princip, ke kterému se má muslim 5x denně modlit, nejlépe v mešitě. Muslim je povinen také dávat almužnu chudým, starat se o své příbuzné a slavit svátky, z nichž nejvýznamnější je postní měsíc ramadán. Stejně jako v křesťanství, tak i v islámu je velmi podstatným momentem víra v posmrtný život v ráji, kde bude člověk odměněn za své pozemské skutky. Dnes poněkud různě chápánou a interpretovanou záležitostí je povinnost bránit a šířit islám a postavení ženy ve společnosti. Na rozdíl od křesťanství neexistují v islámu zpovědi, přijímání, svatí a také **imám** neplní funkci kněze, ale jen předčítače z Koránu.

3.2.2. Arabská expanze

Arabské kmeny sjednocené novým náboženstvím zahájily ještě v 7. st. expanzi, při níž ovládly oblasti Blízkého východu a pobřeží severní Afriky čili oblasti, kde islám převládá dodnes. Roku 711 se Arabové dostali přes Gibraltar na **Pyrenejský poloostrov**, kde vyvrátili vizigótskou říši a ohrožovali dokonce franskou říši, která se ale díky vítězství v bitvě u Poitiers r. 732 ubránila. V nově vzniklé říši; arabském chalífátu, však došlo ke sporu o to, jakým způsobem bude určován panovník (chalíf). Spory o nástupnictví vedly k rozkolu: šiité prosazovali nejbližšího příbuzného Muhammeda a sunnité někoho z vedení islámské obce (tzv. sunny). Toto rozdělení přetrvalo dodnes: nejvíce šiitů žije v Íránu a Iráku. I vinou těchto rozporů se chalífát rozpadl na menší emiráty. Jedním z nejvýznamnějších byl cordobský emirát, jenž se stal centrem arabské kultury v Evropě. Je třeba zdůraznit, že se zde Arabové chovali tolerantně k jednotlivým etnickým a náboženským skupinám: vedle arabských vědců (Íbn Rušd) tu také např. působili židovští myslitelé (Maimonidés). Od 11. st. však tento emirát čelil křesťanské **reconquistě** pod vedením Aragonie a Kastilie, která vyvrcholí r. **1492** dobytím posledního arabského území v **Granadě** a následným **sjednocením Španělska**, posvěceným sňatkem Ferdinanda Aragonského a Isabely Kastilské.

Zánik říše přežila arabská kultura, která čerpala z kulturního dědictví staroorientálních despotií a Řecka. Velkého rozvoje dosáhla u Arabů matematika, přírodní vědy, astronomie, literatura (pohádky Tisíce a jedné noci), filosofie a medicína (učenec světového formátu Avicena). Dodnes můžeme obdivovat také islámskou architekturu (lázně, paláce, mešity).

3.2.3. Expanze seldžuckých a osmanských Turků

Rozpadu arabského chalifátu využili v 11. st. seldžučtí Turci, jejichž geografický původ je nejistý, k ovládnutí velké části Blízkého východu včetně Jeruzaléma, což zavdalo křesťanské Evropě záminku ke křížovým výpravám. Mnohem větší hrozbu však pro Evropu představoval vznik **Osmanské říše**, která vznikla ve 13. st. na území dnešního Turecka. V čele říše stál absolutisticky vládnoucí **sultán**, který se opíral o velmi dobře vycvičenou, oddanou a rychle se přemísťující armádu. Sultáni využili oslabení byzantské říše a ovládli Malou Asii a v polovině 14. st. vpadli na **Balkán**, kde rozšířili své území opět na úkor byzantské říše a nejednotných balkánských národů. Po bitvě na **Kosově poli** (1389) připojili Srbsko a začali ohrožovat jižní hranici uherského království. Tlak na střední Evropu byl dočasně přerušen, když se sultán **Mehmed II. Dobyvatel** rozhodl dobýt byzantskou říši, která v té době představovala již jen samotné město Konstantinopol. Císař Konstantin XI. se snažil zachránit svůj stát i za cenu náboženské unie s Římem, leč pomoc, kterou obdržel, byla nedostatečná a r. **1453 Turci** po obléhání **Konstantinopol dobyli**, poplenili a následně centrum bývalé Východořímské říše přestavěli a přejmenovali na Cařihrad, který se stal hlavním městem Osmanské říše.

Toto datum je některými historiky považováno za konec středověku; bezpochyby znamenalo konec jedné kulturní éry. Po tomto vítězství pak Turci obnovili útoky na střední Evropu, zvláště pak na Uherské království, jehož rovinaté nížiny byly velmi vhodné pro útoky rychlé turecké jízdy. Tlak vyvrcholil na počátku 16. st., kdy osmanská vojska pronikají do Uher, kde se je pokusí zastavit český a uherský král Ludvík Jagellonský, který ale byl poražen r. **1526 v bitvě u Moháče** sultánem Sulejmanem Nádherným: Turci po bitvě ovládli část Uher. Postup Osmanů mělo zastavit vytvoření velké středoevropské podunajské monarchie pod vládou Habsburků. Císař Ferdinand I. proti Turkům ubránil Vídeň (1529) a snažil se zastavit jejich postup v Uhrách, kde Turci dovedně spolupracovali s protihabsbursky naladěnou šlechtou, a několikrát tak pronikli až na území dnešního Slovenska. Za vlády císaře Leopolda I. dojde právě v Uhrách k povstání Imre Thökölyho (1678), kterého vezír Kara Mustafa využil k opětovnému útoku na Vídeň (1683). Evropa vyděšená možností pádu Vídně a další expanzí Turků poslala Habsburkům vojenskou pomoc, kterou k Vídni přivedl polský král Jan III. Sobieski. Turci byli poraženi a přestali představovat hrozbu pro Evropu; v následujícím období se již jen bránili habsburské ofenzívě, kterou vedl princ **Evžen Savojský**, který do konce 17. st. Turky vyhnal z Uher. V průběhu 18. st. ztratili Turci další území, včetně velké části Srbska. V 19. st. se pak osmanská nadvláda nad Balkánem definitivně rozpadá. Balkánské národy za velké pomoci jazykově a nábožensky spřízněného Ruska a také za asistence západoevropských států získávají postupně svobodu. Zbytek balkánského území ztratili vnitřními spory oslabovaní Turci těsně před 1. světovou válkou, ve které pak pozbyli i kontroly nad Blízkým východem. **Mustafa Kemal Atatürk** (Otec Turků) pak sesadil sultána a přetvořil kdysi rozlehlou říši v republiku jménem Turecko, které pod Kemalovým vedením prošlo sekularizací a po různých reformách (zrušení mnohoženství, zavedení latinky) se přiblížilo Evropě.

Nezapomeňte

Islám se postupně z Blízkého východu rozšířil na sever Afriky, Balkán (Bosna) a do východní Asie (Kavkaz, Pákistán, Afghánistán, Indonésie). Není muslim jako muslim: islám šířili nejdříve Arabové,

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.